

ISSN 2518-7503

Міністерство освіти і науки України



**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 11

Рівне – 2018

Міністерство освіти і науки України



**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 11

Засновано у 2013 році

Рівне – 2018

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Rivne State University of the Humanities**



**PSYCHOLOGY:
REALITY AND PERSPECTIVES**

Compilation of scientific papers

Issue 11

Founded in 2013

Rivne – 2018

ISSN 2518-7503
УДК 159.9+316.6
П 86

Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 11 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2018. – 214 с.

Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи» включено до Переліку наукових фахових видань України з психології
(на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 р. та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016 р., № 1222)

Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ № 18713-7513 Р

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Заступник головного редактора:

Корчакова Наталія Вікторівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний секретар:

Безлюдна Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка.

Лєвовицький Тадеуш – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти, ректор Вищої педагогічної школи, м. Варшава (Республіка Польща).

Ягієло Ярослав – доктор хабілітований, професор Академії імені Яна Длугоша, м Ченстохова (Республіка Польща).

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

Шугаєва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Івашкевич Едуард Зенонович – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Камінська Ольга Володимирівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Кулаков Руслан Станіславович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Назаревич Вікторія В'ячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Немеш Олена Миколаївна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової і педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Павелків Віталій Романович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики, декан психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Упорядники: **проф. Р. В. Павелків, проф. Н. В. Корчакова.**

Науково-бібліографічне редагування: **наукова бібліотека РДГУ.**

Рецензент: **Журавльова Лариса Петрівна** – доктор психологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри теоретичної психології та психології розвитку Житомирського державного університету імені І. Франка.

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол № 11 від 27 листопада 2018 року).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

2. Bodrov V. A. Information stress : studies. posob. for higher education institutions / V. A. Bodrov. – M. : PER SE, 2000. – 352 p.
3. Komarova I. A. Correction of level of a psychoemotional stress at students during educational process : avtoref. yew. ... edging. psikhol. sciences : 03.00.13 / I. A. Komarova. – Kurgan, 2009. – 23 c.
4. Kupriyanov R. V. Psikhodiagnostika of a stress : a practical work / M-at image. and sciences of the Russian Federation, Kazan. state. tekhnol. un-t / R. V. Kupriyanov, Yu. M. Kuzmina – Kazan : KNITU, 2012. – 212 p.
5. Nemov R. S. Psychology: dictionary reference : In 2 H. P. 2. / R. S. Nemov. – M. : VLADOS-PRESS publishing house, 2003. – 352 w.
6. Psychophysiology : the textbook for higher education institutions / under the editorship of Yu. I. Alexandrov. – SPb. : St. Petersburg, 2006. – 326 p.
7. Stepanov S. S. Popular psychological encyclopedia / S. S. Stepanov. – M. : Eksmo publishing house, 2005. – 672 p.
8. Hutornaya M. L. Development of resistance to stress of students in the conditions of intellectual tests : avtoref. yew. ... edging. psikhol. sciences : 19.00.13 / M. L. Hutornaya. – Tambov, 2007. – 25 p.
9. Cy`ganchuk T. V. Dy`namika perezhy`vannya stresu studentamy` 1-4 kursiv VNZ / T. V. Cy`ganchuk // Problemy zah. ta ped. psykholohii : zb. nauk. pr. In-tu psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy / za red. S. D. Maksymenka. – Kyuyiv, 2010. – Vyp. XII, p. 6. – S. 360–367.

O. G. Stavyska, I. I. Vorobey PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE STRESS INFLUENCE ON THE STUDENTS' EDUCATIONAL ACTIVITIES

Article highlights the results of theoretical and empirical research of stress resistance, formation and development of which takes place in the conditions of educational activity of modern students – psychologists. Personal components and psychological characteristics and factors of stress resistance of beginner students and graduate students have been determined. Huge information flow increases the load on the cognitive sphere of the individual, which leads to functional changes in the emotional, behavioral and personal spheres. Frequent conflicts and great internal stress can cause complex physiological changes in the human body, and strong emotional stress leads to stress. Students' stress resistance is determined by presence of stress factors in the learning environment, such as exam situations, periods of social adaptation, need for personal self-determination in future professional activities. To study psychological characteristics of stress resistance and its impact on the educational activities of students, we organized and conducted the experimental study. While learning process, when acquisition of new knowledge and skills intertwined with personal aspirations, the possibility of their practical implementation in everyday life increases and, accordingly, increasing the indicators of stress resistance of future psychologists, who will soon become young professionals through the novelty of testing the theoretical knowledge. Stress resistance acts as a conglomerate of interoceptive and exteroceptive factors affecting the life of the individual in social and vocational training activities. Therefore, understanding and development of stress resistance of students is a necessary condition for their personal and professional implementation in the modern globalized world.

Key words: stress, stress resistance, student period, educational activity, psychological peculiarities, motives of studying.

УДК 159.9.07-177.7

О.О. СТАВИЦЬКИЙ, Д.О. СТАВИЦЬКИЙ

ПСИХОСЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Стаття присвячена аналізу результатів емпіричного дослідження рівнів розвитку моральної свідомості студентів гуманітарного профілю навчання з використанням психосемантичної методики Л. Кольберга (дев'ять дилем оціночного характеру норм і правил моралі). Використання психосемантичних методик дозволяє просто і зручно створити математичну модель індивідуальної свідомості – семантичний простір, як систему ознак, які описують об'єкти певної дійсності. Виявлено, що студенти демонструють різні рівні розвитку моральної свідомості залежно від актуальної ситуації. Водночас, афішуючи преконвенційний, конвенційний і постконвенційний рівень одночасно, обираючи їх відповідно до ситуації, студенти переважно знаходяться на високій стадії їх сформованості.

Ключові слова: особистість, моральна свідомість, студент, метод, психосемантика, емпіричне дослідження, преконвенційний рівень, конвенційний рівень, постконвенційний рівень, поведінка.

Стаття посвячена аналізу результатів емпіричного дослідження рівней розвитку нравственного сознания студентов гуманитарного профиля обучения полученных с помощью психосемантической методики Л. Кольберга (девять дилемм оценочного характера норм и правил морали). Использование психосемантических методик позволяет просто и удобно создать математическую модель индивидуального сознания - семантическое пространство как систему признаков, описывающих объекты определенной действительности. Выявлено, что студенты демонстрируют разные уровни развития нравственного сознания в зависимости от актуальной ситуации. В то же время, афишируя преконвенционный, конвенционный и постконвенционный уровень одновременно, выбирая их в соответствии с ситуацией, студенты преимущественно находятся на высокой стадии их сформированности.

Ключевые слова: личность, моральное сознание, студент, метод, психосемантика, эмпирическое исследование, преконвенционный уровень, конвенционный уровень, постконвенционный уровень, поведение.

Постановка проблеми. Питання моральності, питання становлення моральної свідомості, питання моральної поведінки були актуальними у побутовій та науковій сферах споконвічно як у просторовому вимірі: від Древнього Сходу (Стародавній Єгипет, Шумеро-Вавілонська культура, стародавній Китай та Індія) до філософів Мілетської школи та Ефесту (Фалес, Анаксимандр, Анаксимен та ін.); у часовому вимірі: від Конфуція (551-479 рр. до н.е.), Мен-цзи, Ван Чуна та ін. до нашого сьогодення (І.Д. Бех, Р.В. Павелків, М.Й. Боришевський, І. Булах, М. Савчин та ін.); у площині наукових шкіл та течій: від Веданти до сьогоднішніх концепцій особистісно-орієнтованого морального виховання; у духовній площині: від релігій Сходу до православ'я. Чому ж і досі це питання є актуальним? Чому й досі ми жахаємось від «Надзвичайних новин», яких з часом існування людства менше не стає? Річ у тім, що психологам відомі, розроблені та впроваджені механізми й способи навчання і формування складних операційних дій (читання, письмо, рахунок тощо), людина навчилася створювати складні прилади, машини (комп'ютери, космічні апарати, штучний інтелект тощо), але людина не завжди керується моральними принципами та правилами, хоча вони з операційної точки зору – елементарні: не брати, не ображати, не бити, не вбивати... На що орієнтована поведінка особистості: на зовнішній чи внутрішній контроль? Як цей контроль зробити не на основі стимул-реактивної схеми, а на основі свідомої поведінки?

Відомо, що одним із дієвих способів формування свідомості та самосвідомості є метод переконання. Переконана особистість діє відповідно до своїх переконань, не залежно від зовнішніх чинників та наявності соціального контролю. Але напротивагу всіх педагогічних переконань на свідомість особи сильно впливає приклад, реальність. Не часто моральні переконання вихователя, вчителя, батьків і т.д. підтверджуються на практиці, в реальному житті. Осць цього досягти досить важко, адже людську жадібність, заздрість, хитрість не можна заборонити законодавчим способом. Саме тому ми здійснили спробу дещо наблизитись до вирішення цієї «вічної» проблеми через призму психосемантичних особливостей моральної свідомості із суб'єктивних позицій самої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психосемантичний аспект пов'язаний із тим, як людина розуміє зміст морально-етичної інформації, яким чином вона категоризує не лише свої знання про моральність, а і ставлення до них. Тому дослідження процесів категоризації стало центром дискусії у психології розвитку вітчизняної психології, для якої базисною виявилася проблема засвоєння знакової системи. Категорія «значення» стала ключовою у теорії Л. Виготського, де він описував її «як єдність спілкування й узагальнення» і вважав, що методом дослідження відношення думки до слова є метод семантичного аналізу. Розвиток цих ідей ми бачимо в працях О. Леонтьєва, О. Лурії та багатьох інших сучасних дослідників, зокрема В. Петренко [1], О. Бондаренко [2], В. Васютинський [3], О. Польшина [4] та багато інших.

Досить змістовними у цьому ракурсі є дослідження В. Серкіна [5] де він виокремлює такі методи психосемантичного дослідження: спостереження і бесіда; зображення або опис слів, станів, ситуацій, відносин; методи визначення понять; методи порівняння (розрізнення) стимулів; методи класифікації; методи суб'єктивного шкалювання; асоціативні експерименти; методи формування понять; семантичні диференціали (СД); методи особистісних конструктів; методи семантичних радикалів; методи опосередкованого дослідження значень; методи мікросемантичного аналізу; методи контекстної та семантичної реконструкції і конструювання; контент-аналіз глибинних

семантичних ролей; методи порівняння і трансляції семантичних описів; формувальні і навчальні психосемантичні експерименти; лонгтюдні психосемантичні експерименти; побудова векторних моделей спрямованості семантичних описів; метод дослідження словника інтрацептивних відносин.

Використання психосемантичних методик дозволяє просто і зручно створити математичну модель індивідуальної свідомості – семантичний простір, як систему ознак, які описують об'єкти певної дійсності. Різні ознаки можна представити як координатні осі багатовимірного семантичного простору, об'єкти – як точки у цьому просторі, значення ознак цих об'єктів – як координати або проекції точок на осі, а відмінності між об'єктами – як відстані між точками. Методи експериментальної психосемантики традиційно використовуються для виявлення відносин людей до себе та інших.

Отже, психосемантичні методики, на нашу думку, найбільш адекватні для дослідження уявлень людини про різні об'єкти дійсності та її ставлення до них, що і є сутністю свідомості, в тому числі моральної.

Упродовж кількох останніх десятиліть захищено чимало (що також є свідченням актуальності цієї проблематики) докторських і кандидатських дисертацій з проблематики формування моральної свідомості, зокрема роботи Р. Павелківа, О. Безверхова, Н. Яцюк, О. Квашук, І. Цемрюк та багато інших. Ми ж, у своєму дослідженні будемо виходити із розуміння моральної свідомості за Р. Павелківим: «Моральна сфера – складний конструкт людської психіки та поведінки, в основі якого лежить унікальне утворення, що отримало назву моральної свідомості» [6].

Формулювання цілей статті. Представлення результатів емпіричного дослідження рівня сформованості моральних цінностей у свідомості студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вересні 2018 року на базі психолого-природничого факультету Рівненського державного гіманітарного університету було організоване емпіричне дослідження моральної свідомості з використанням діагностики розвитку моральної свідомості особистості Л. Кольберга. Тут сформульовано дев'ять дилем оціночного характеру норм і правил моралі. Використання методики дозволяє зробити висновок про стадії розвитку моральної свідомості особистості. Вибірку склали 43 студента денної форми навчання 2 курсу.

Відповідно до думки Л.Кольберга моральна свідомість у своєму розвитку проходить три рівні. Кожен рівень, у свою чергу має дві стадії: доморальний, конвенційний та автономний.

I. Доморальний рівень (преконвенційний). У своїй поведінці людина враховує прийняті в суспільстві правила і норми, що визначають поняття добра і зла. Однак при цьому вона орієнтується лише на власні фізичні або гедоністичні (пов'язані із задоволенням або невдоволенням) наслідки виконуваних дій (заохочення, покарання, фаворитизм тощо), а також на авторитет і владу тих, хто встановив ці правила і норми.

Стадія 1. Людина орієнтується на покарання і підпорядкування (покору), її дії оцінюються як позитивні або негативні залежно від того, заохочено або покарано людину.

Стадія 2. Наївно інструментальна орієнтація. Морально виправданою вважається дія, яка водночас сприяє задоволенню потреб як індивіда, так і інших людей. Взаємодії людей розуміються як ринковий обмін «ти – мені, а я – тобі».

II. Конвенційний рівень. Людина у своїй поведінці підпорядковується прийнятим моральним вимогам і прагне відповідати моральним очікуванням групи (сім'ї, трудового колективу, організації, нації тощо).

Стадія 3. Орієнтація на еталонний зразок «доброго хлопця» чи «доброї дівчини», що існує у певній групі.

Стадія 4. Орієнтація на вимоги «закону і порядку». Людина поводить так, а не інакше через те, що виконує свої обов'язки або обіцянки, контролює виконання встановленого порядку задля самого порядку.

III. Автономний (постконвенційний чи принципівий рівень). Людина прагне виявити і встановити для себе універсальні моральні цінності, які є правильними незалежно від того, яка група людей підтримує їх, та незалежно від того, які стосунки у людини з відповідною групою людей.

Стадія 5. Внутрішня система принципів людини зорієнтована на соціальну домовленість, зумовлену офіційно прийнятою суспільною мораллю.

Стадія 6. Автономна мораль людини визначається універсальними етичними принципами справедливості, добра, віри, краси тощо.

Розглянувши рівні та стадії розвитку моральної свідомості, можна зробити висновок, що на прекоконвенційному рівні людина виконує вимоги, боячись покарання. На конвенційному рівні дотримання моралі визначається намаганням належати групі, суспільству, відповідати їх вимогам з метою самозбереження, на третьому рівні – автономному, людина добровільно обирає моральну

поведінку, адже переконана, що жити їй потрібно згідно з нормами, прийнятими нею добровільно. Тобто на 6 стадії формуються стійкі моральні принципи, виконання яких забезпечується власною совістю, безвідносно до зовнішніх обставин і розумових міркувань.

У нашому випадку реципієнту надавалась інструкція, де пропонувалось дати відповіді на запропоновані дилеми. При цьому наголошувалось, що жодна дилема не містить правильного, бездоганного рішення – будь-який варіант є прийнятним та має свої плюси і мінуси. Зверталась увага на обґрунтування переваг наданої відповіді.

Результати виконання завдань зібрані у середньогрупові показники розвитку моральної свідомості студентів, які відображено на рис. 1.

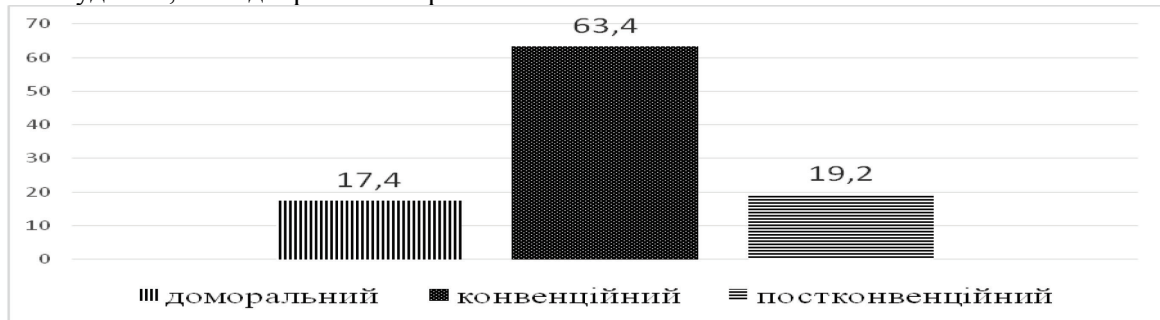


Рис.1. Середньогрупові показники рівнів розвитку моральної свідомості студентів (%)

Як видно з представленої діаграми, найбільш сформованим у студентів є конвенційний рівень моральної свідомості (63,4%), який виражає спрямованість студентів на відповідність соціальним нормам і правилам. На нашу думку, це позитивно корелює з колективістським полюсом культури українського суспільства (за моделлю Г. Хофстеде). Тут колективізм радше розуміється як тяжіння, передусім до вироблених традицій, правил і норм. Саме такий колективізм підносить важливість думки інших, їхню оцінку та схвалення, порушує питання самооцінки особистості, тоді як індивідуалізм ототожнюються, передусім, із самоприйняттям і самоцінністю.

Л. Засекіна [7] з цього приводу зазначає, що для встановлення між особою взаємодії найбільш прийнятним є збалансований тип культури у полюсах індивідуалізм-колективізм. Тому вважаємо, що такий збалансованості відповідає постконвенційний рівень морального розвитку (19,2%). Саме цей рівень забезпечує оптимальне самовираження особисті відповідно до своїх цінностей та уявлень про світ. Цей рівень морального розвитку більшою мірою тяжіє до виміру індивідуалізму культури. Найменш вираженим є прекоконвенційний рівень розвитку (17,4%), який виражає орієнтацію студентів у поняттях добра і зла, водночас відповідає більшою мірою власним цінностям, а не прийнятим у суспільстві нормам чи гедоністичним потребам.

Таким чином, результати теоретичного і емпіричного дослідження рівнів розвитку моральної свідомості студентів свідчать про те, що найбільш сформованим рівнем є конвенційний рівень, який виражає спрямованість студентів на наслідування прийнятим у суспільстві нормам і правилам. Це значною мірою сприяє гармонійній міжособовій взаємодії студентів, водночас гальмує їх самовираження відповідно до власних цінностей. Такому самовираженню сприяє постконвенційний рівень, який водночас, є недостатньо сформованим у студентів, що потребує подальшого комплексного дослідження структур різних стадій моральної свідомості.

За результатами описової статистики, було встановлено значення відповідних процентилів і визначено низький, середній і високий рівні прекоконвенційної, конвенційної і постконвенційної моральної свідомості. Середні значення відповідно до встановлених рівнів моральної свідомості на основі середньогрупових значень і стандартного відхилення відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Значення рівнів та ступенів моральної свідомості

№ з/п	Стадії моральної свідомості	Показники ступенів моральної свідомості		
		низька	середня	висока
1	прекоконвенційна	0-9,75	9,76-13,00	13,01-27,00
2	конвенційна	0-40,00	41,00-47,00	48,00-61,00
3	постконвенційна	0-13,0	14,0-18,00	19,00-41,00

Слід зазначити, що кожен із студентів має по-різному виражені усі стадії моральної свідомості. Як зазначалося, найвищі показники серед вибірки усіх студентів має конвенційна стадія

розвитку моральної свідомості. Водночас усі студенти також володіють попередньою стадією преконвенційною, розподіл студентів на цій стадії моральної свідомості відображено на рисунку 2.



Рис. 2. Розподіл студентів з преконвенційним рівнем моральної свідомості (%)

Найбільший відсоток студентів (47,3 %) мають високий ступінь преконвенційної свідомості. Це свідчить, що у власній поведінці студенти орієнтуються на прийняті в суспільстві правила і норми, які визначають поняття добра і зла. Однак при цьому вони орієнтуються лише на власні фізичні або гедоністичні (пов'язані із задоволенням або невдоволенням) наслідки виконуваних дій (заохочення, покарання, фаворитизм тощо), а також на авторитет і владу тих, хто встановив ці правила і норми. Високий рівень преконвенційної свідомості свідчить про те, що провідним принципом для таких студентів є життєве правило: «я тобі – ти мені», відтворюючи так звану «кругову поруку» через сподівання отримати користь в майбутньому.

Розподіл студентів на конвенційній стадії морального розвитку (див. рис. 3) має подібний вигляд до преконвенційної стадії. Так, найвищий відсоток студентів (43,6%) охоплює також високу ступінь конвенційної моральної свідомості. Студенти із цією стадією моральної свідомості підпорядковуються прийнятим моральним вимогам і прагнуть відповідати моральним очікуванням групи (сім'ї, трудового колективу, організації, нації тощо). Провідним гаслом цих студентів є підпорядкування законам і порядку.



Рис. 3. Розподіл студентів з конвенційним рівнем моральної свідомості

На рисунку 4 показано результати розподілу опитаних з постконвенційним рівнем моральної свідомості. Майже однаковий відсоток студентів (35,2 %) володіє високим та середнім (36,8 %) ступенем постконвенційної моральної свідомості. Такі реципієнти намагаються встановити для себе універсальні моральні цінності, які є правильними незалежно від того, яка група людей підтримує їх, та незалежно від того, які їхні стосунки з відповідною групою людей.

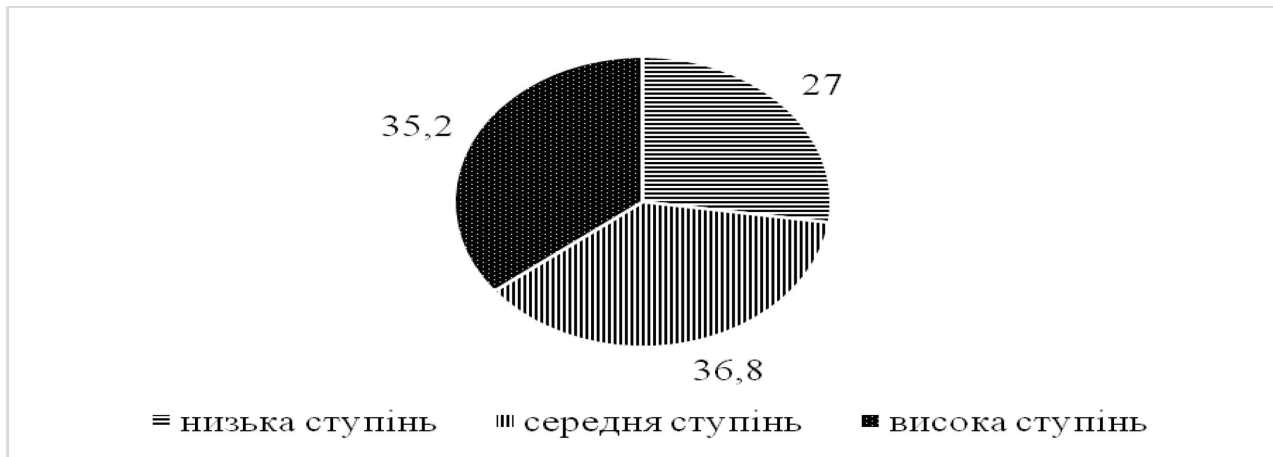


Рис. 4. Розподіл студентів з постконвенційним рівнем моральної свідомості

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже студентська молодь представлена усіма стадіями рівня розвитку моральної свідомості: преконвенційна, конвенційна, постконвенційна. Всі вони виявляються переважно на високій стадії. На думку автора методики Л. Кольберга, особа може досягнути вищої стадії лише за умови, якщо вона пройшла всі попередні. Студенти демонструють різні рівні розвитку моральної свідомості залежно від актуальної ситуації. Водночас, афішуючи преконвенційний, конвенційний і постконвенційний рівень одночасно, обираючи їх відповідно до ситуації, студенти переважно знаходяться на високій стадії їх сформованості.

Подальшою перспективою нашої роботи вважаємо розроблення комплексної психологічної програми, спрямованої на розвиток моральної свідомості студентів з урахуванням особливостей юнацького віку та змістових особливостей преконвенційного, конвенційного і постконвенційного рівня розвитку моральної свідомості студентів.

Список використаних джерел

1. Петренко В. Основы психосемантики / В. Петренко. – 2-е изд., доп. – СПб. : Питер, 2005. – 480 с.
2. Бондаренко А. Язык. Культура. Психотерапия : сб. науч. ст. / А. Бондаренко. – Киев : Кафедра, 2012. – 416 с.
3. Васютинський В. Категорія «колективний суб'єкт» у феноменологічному дискурсі інтерсуб'єктної взаємодії / В. Васютинський // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. ст. / АПН України, Ін-т соц. та політ. психології ; редкол. : С. Максименко, М. Слюсаревський та ін. – Київ : Міленіум, 2005. – Вип. 12 (15). – С. 23–38.
4. Польшина О. Психосемантичні особливості сприймання студентами народної орнаментальної символіки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / О. Польшина ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Київ, 2005. – 19 с.
5. Серкин В. Методы психосемантики : учеб. пособ. для студентов вузов / В. Серкин. – М. : Аспект-Пресс, 2004. – 207 с. : ил., табл.
6. Павелків Р. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в молодшому шкільному віці : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 – Педагогічна та вікова психологія / Р. Павелків . – Київ, 2005. – 40 с.
7. Засекіна Л. Психологія значення: відбиття діяльнісного підходу у когнітивній парадигмі / Л. Засекіна // Наукові записки. Серія: Психологія і педагогіка : зб. наук. пр. Нац. ун-ту «Острозька акад.». – Острів, 2009. – Вип. 12. – С. 62–72.

References

1. Petrenko V. Osnovy psihosemantiki / V. Petrenko. – 2-e izd., dop. – SPb. : Piter, 2005. – 480 s.
2. Bondarenko A. YAzyk. Kultura. Psihoterapiya : sb. nauch. st. / A. Bondarenko. – Kyiv : Kafedra, 2012. – 416 s.
3. Vasyutinskiy V. Kategoriya «kolektivniy sub'ekt» u fenomenologichnomu diskursi intersub'ektnoy vzaemodii / V. Vasyutinskiy // Naukovi studii iz sotsialnoi ta politichnoi psihologii : zb. st. /

APN Ukraïni, In-t sots. ta polit. psihologii ; redkol. : S. Maksimenko, M. Slyusarevskiy ta in. – Kyiv : Milenium, 2005. – Vip. 12 (15). – S. 23–38.

4. Polshina O. Psihosemantichni osoblivosti spriymannya studentami narodnoi ornamentalnoi simvoliki : avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.01 / O. Polshina ; In-t psihologii im. G. S. Kostyuka APN Ukraïni. – Kyiv, 2005. – 19 s.

5. Serkin V. Metodyi psihosemantiki : ucheb. posob. dlya studentov vuzov / V. Serkin. – M. : Aspekt-Press, 2004. – 207 s.: il., tabl.

6. Pavelkiv R. Rozvitok moralnoi svidomosti ta samosvidomosti v molodshomu shkilnomu vitsi : avtoref. dis. ... d-ra psiholog. nauk : 19.00.07 – Pedagogichna ta vikova psihologiya / R. Pavelkiv. – Kyiv, 2005. – 40 s.

7. Zasekina L. Psihologiya znachennya: vidbittya diyalnynogo pidhodu u kognitivniy paradigmi / L. Zasekina // Naukovi zapiski. Seriya: Psihologiya i pedagogika : zb. nauk. pr. Nats. un-tu «Ostrozka akad.». – Ostroh, 2009. – Vip. 12. – S. 62–72.

O. O. Stavitskiy, D.O. Stavitskiy PSYCHOSEMANTIC ASPECTS OF THE STUDY MORAL CONSCIOUSNESS

The article is devoted to the analysis of the results of the empirical study of levels of development of the moral consciousness of students of the humanitarian education profile using the psychosemantic method L. Kolberg (nine dilemmas of the evaluation nature of norms and rules of morality).

The psychosemantic aspect is related to how people understand the content of moral and ethical information, how it categorizes not only its knowledge of morality, but also the attitude towards them. Using psychosemantic techniques makes it easy and convenient to create a mathematical model of individual consciousness - semantic space, as a system of attributes describing objects of a given reality.

Student youth is represented by all stages of the level of development of moral consciousness: preconventional, conventional, postconventional. All of them are mainly at a high stage. It has been found that students demonstrate different levels of development of moral consciousness, depending on the actual situation. At the same time, posting the preconventional, conventional and postconventional levels simultaneously, choosing them according to the situation, students are mostly at the high stage of their formation.

The perspective of our work is the development of a comprehensive psychological program aimed at developing the students' moral consciousness, taking into account the peculiarities of the youth and the peculiarities of students.

Key words: *personality, moral consciousness, student, method, psychosemantics, empirical research, preconventional level, convention level, postconventional level, behavior.*

УДК 159.9 – 372.32

I. М. СТЕПАНЮК

КОРЕКЦІЯ ДИТЯЧИХ СТРАХІВ В ДОШКІЛЬНИХ ДИТЯЧИХ ЗАКЛАДАХ МЕТОДАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

Стаття присвячена особливостям корекції дитячих страхів методами арт-терапії. Здійснено спробу розкрити поняття дитячих страхів і вплив їх на подальше формування особистості. Висвітленні основні особливості корекційної роботи з дитячими страхами. Вказано, на важливу роль батьківського впливу на формування і подолання фобій дитини, та на ефективність застосування методів арт-терапії, як психологічного напрямку в боротьбі з страхами дитини.

Ключові слова: *страх, дошкільний вік, арт-терапія, розвиток особистості, психокорекція, ігрова діяльність, зображувальна терапія.*

Статья посвящена особенностям коррекции детских страхов методами арт - терапии. Предпринята попытка раскрыть понятие детских страхов и влияние их на дальнейшее формирование личности. Освещены основные особенности коррекционной работы с детскими страхами. Указано на важную роль родительского влияния в формировании и преодолении фобий ребенка, и на эффективность применения методов арт - терапии, как психологического направления в борьбе со страхами ребенка.

З М І С Т

Павелків Р.В. Рефлексія як психологічний механізм моральної саморегуляції поведінки особистості.....	5
Абрамюк О.О., Липецька А.С. Концептуальна структура феномену суб'єктивне благополуччя та особливості його вимірювання.....	10
Артемова О.І. Творчий потенціал та креативність педагога як запорука професіоналізму.....	17
Безлюдна В.І., Осьмак Л.П. Диспозиційна детермінація непродуктивної взаємодії між дітьми.....	22
Березюк Т. П. Модель формування професійної компетентності майбутніх менеджерів в умовах ВЗО.....	28
Білецька О. Д. Психологічні аспекти вікових криз особистості від народження до юнацтва	35
Дерев'янку Н. З. Соціально-психологічні особливості про соціальної поведінки у підлітковому віці.....	41
Джеджера О. В. Розвиток емоційного інтелекту як шлях оптимізації емоційних переживань майбутніх психологів з приводу навчання.....	46
Збродська І. Г. Процесуальний підхід у дослідженні феномену емоційного вигорання.....	53
Іванюта О. В., Яницька О.Ю. Методика розвитку візуального мислення підлітків.....	59
Карпова А. В. Соціалізація підлітків в середовищі молодіжних субкультур.....	66
Коноплицька Ю. І., Ставицька О. Г. Особливості розвитку емоційного інтелекту у підлітковому віці.....	70
Корчакова Н.В., Ковбаса А.Р. Психологічні особливості функціонування феномену прокрастинації у студентської молоді.....	75
Кулакова Л.М., Кулаков Р.С. Психологічні прийоми формування моральних цінностей у молодших школярів в процесі позаурочної діяльності.....	80
Курилюк-Делчева Н.В., Гуцуляк Н.М. Суб'єктивне відчуття самотності осіб похилого віку.....	85
Литвиненко С. А. Феномен гри в сутнісно-буттєвому вимірі.....	90
Лісна М. В. Розвиток творчих здібностей арт-засобами в дошкільному віці.....	95
Михальчук Ю. О. Практична підготовка студентів до психологічної роботи з дітьми-інвалідами.....	99
Онісковець Б. І., Ставицька О. Г. Мотиваційні чинники перфекціонізму сучасної студентської молоді.....	104
Павелків В. Р. Діагностичний компонент дослідження особистісних деструкцій представників молодіжних субкультур.....	109
Панасюк В. М. Соціально-психологічні особливості інкорпорації підлітків у середовище деструктивних молодіжних субкультур.....	117
Работій М. В., Артемова О.І. Формування позитивної Я-концепції майбутніх практичних психологів.....	123
Савуляк В. О., Бакун К. О. Вікові особливості взаємозв'язку соціально-психологічної адаптації та розвитку соціального інтелекту (на матеріалі дослідження школярів).....	128
Співак Л. М. Особливості становлення самооцінки власного національного «Я» у студентської молоді.....	134
Ставицька О. Г., Бунечко Ю. В. Вплив рівня домагань на прагнення до самоактуалізації студентської молоді.....	140
Ставицька О. Г., Воробей І. І. Психологічні особливості впливу стресостійкості на учбову діяльність студентів.....	144
Ставицький О. О., Ставицький Д. О. Психосемантичні аспекти дослідження моральної свідомості.....	149

Степанюк І. М. Корекція дитячих страхів в дошкільних дитячих закладах методами арт-терапії.....	155
Сторож О. В. Вікові закономірності розвитку творчої соціалізації юнаків.....	160
Хомич І. С. Дослідження особливостей особистісних цінностей молодших школярів.....	165
Хупавцева Н.О., Речун Н.В. Проблема дослідження конфліктної поведінки в юнацькому віці (гендерний аспект).....	172
Чорноус Н. О. Роль і місце арт-терапії у формуванні комунікативних навичок дітей з особливими потребами.....	177
Широких А. О. Самопізнання як передумова ефективності життєвого проектування юнаків.....	183
Шпак Л. В. Особливості застосування ігрової терапії в роботі практичного психолога.....	188
Щерба Т. В. Адаптація дітей до школи з затримкою психічного розвитку.....	192
Яницька О.Ю., Іванюта О. В. Психолого-педагогічні особливості організації самостійної роботи студентів в умовах навчання за ECTS.....	197
Яцюк Н. О. Аналіз сучасних досліджень рефлексії.....	201
Відомості про авторів	211

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 11

Упорядники:
проф. Павелків Р. В., проф. Корчакова Н. В.

Науково-бібліографічне редагування:
наукова бібліотека РДГУ

П-86 **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. пр. Вип. 11 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова ; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2018. – 214 с.

УДК 159.9+316.6

Підписано до друку 11.12.2018 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman". Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 24,88. Наклад 300. Зам. № 85.

Надруковано в друкарні видавництва «Волинські обереги».
м. Рівне, вул.16 Липня, 38;тел./факс (0362) 62-03-97
e-mail:oberegi97@ukr.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №270 від 07.12.2000 р.